

Kolegijalno vrednovanje i kolegijalno opažanje

Kada je riječi o vrednovanju što ga daju kolege nastavnici, Chism (2007) razlikuje sumativno i formativno vrednovanje. Sumativno ili kolegijalno vrednovanje koristi se pri donošenju odluka o zapošljavanju, pa tako, primjerice, postoje povjerenstva koja ocjenjuju nastavni sat u postupku natječaja za radno mjesto docenta. Osim toga, na stranim sveučilištima ovakvo vrednovanje rabi se i u slučajevima napredovanja ili otpuštanja nastavnika. Sumativno vrednovanje mogu obavljati imenovana povjerenstva, ali i članovi uprava ili zasebna administrativna tijela koja brinu o nastavi.

U formativnom vrednovanju cilj je profesionalni razvoj nastavnika. Kolege opažaju nastavničke postupke te daju povratne informacije koje mogu nastavniku/nastavnici pomoći i pridonijeti poboljšanju nastavničkih vještina, odnosno poboljšanju obrazovnih ishoda studenata. Formativno vrednovanje, drugim riječima, nazivamo kolegijalnim opažanjem čija svrha nije vrednovanje, nego profesionalni razvoj nastavnika temeljen na opažanju.

Hrvatske visokoškolske institucije koriste u radu kolegijalno vrednovanje, a neke su razvile i postupke kolegijalnog opažanja.

Svrha i važnost kolegijalnog opažanja

Gosling (2005, 2014) razlikuje tri modela kolegijalnog opažanja/vrednovanja nastave: evaluacijski, razvojni i suradnički. Modeli se međusobno razlikuju po nizu obilježja: po svrsi, ishodu, po tome tko obavlja opažanje, statusu procjene, odnosu opažača i opažanog, što se opaža, po tome tko od procesa ima koristi, uvjetima za uspjeh i rizicima (Tablica 1).

Tablica 1. Modeli kolegijalnog opažanja/vrednovanja (prema Gosling, 2014)

Obilježje	EVALUACIJSKI MODEL	RAZVOJNI MODEL	KOLEGIJALNI MODEL
Svrha	identifikacija slabog uratka, napredovanje, osiguravanje kvalitete, vanjsko vrednovanje	provjera kompetentnosti, poboljšanje kompetencija, dio akreditacije	poboljšanje poučavanja kroz dijalog, obostrana refleksija, poticanje poboljšanja
Ishod	izvještaj/procjena	povratna informacija/ izvještaj/ plan za poboljšanje poučavanja i učenja	analiza, refleksija, rasprava, poboljšanje poučavanja i učenja
Tko koga opaža	stariji nastavnici, izabrani evaluatori opažaju ostale	eksperti u poučavanju opažaju ostale	kolege opažaju jedni druge
Status procjene	temeljen na autoritetu i senioritetu	temeljen na iskustvu i ekspertizi	kolege dijele percepcije i razumijevanje
Odnos opažača i opažanog	moć/senioritet	ekspertnost nasuprot onog koji uči	jednakost/uzajamnost
Što se opaža	poučavanje, struktura kolegija, materijali, studentski uradak	poučavanje, struktura kolegija, materijali	poučavanje, struktura kolegija, materijali, bilo koji aspekt kolegija potaknut od opažanog
Kome koristi	instituciji	opažanom	obostrana korist za opažanog i opažača
Uvjeti za uspjeh	efikasna uprava	uvažavani eksperti	kultura u kojoj se poučavanje cijeni i o njemu raspravlja
Rizici	otpori, otuđenje, nedostatak suradnje	neprihvatanje, nedostatak utjecaja	potvrda postojeće prakse, pasivno prihvaćanje, percipirano kao birokratizacija

Ključna obilježja razlikovanja modela su svrha i odnos opažača i opažanog. Evaluacijski model provjerava zatečeno stanje i na temelju toga opažač daje preporuku – zaposliti ili ne, preporučiti napredovanje ili ne, odlučiti je li kvaliteta nastave zadovoljavajuća za instituciju. Opažač, za razliku od opažanog, ima moć, a institucija na temelju opažanja

donosi odluku. Svrha razvojnog modela je poboljšanje kompetencija nastavnika, no model polazi iz pozicija nejednakosti opažanog i opažača. Opažač je ekspert te, na temelju njegovih sugestija, opažani nastavnik, obično početnik, može popraviti svoj rad.

Gosling (2014), ali i drug autori (npr. Hammersley-Fletcher i Orsmond, 2005; Heron i Heard, 2018), propitkuju efikasnost takvog opažanja nastave za poboljšanje procesa. U oba modela opažani nastavnik je u poziciji da njegov rad bude vrednovan pa i kritiziran s pozicije moći, a na njemu je da ga popravi uz manje ili više sugestija. Visokoškolske institucije u svrhu osiguranja kvalitete provode evaluacijska opažanja nastave, ali često opažači, ponekad i sami nedovoljno educirani o poučavanju, svima, „zbog mira u kući“, daju dobre ocjene i komentare. Činjenica je da nastavnici sa skepsom dočekuju takvo opažanje, brinu o njegovoj svrsi i posljedicama te ga vide kao administrativni posao koji treba odraditi i preživjeti. Forma je zadovoljena, ali nema puno pomaka u kvaliteti nastave.

S druge strane, kolegijalni model otvara mogućnosti zajedničkog učenja. Ideja je da iz opažanja i razgovora uče i opažani i opažač. Opažani nastavnik može dobiti neke nove uvide, ali i pojasniti svoje ideje. Opažač nije u poziciji moći iz koje mora nuditi učinkovite savjete, već i sam uči od opažanog kolege. Uloga opažača je bitno izmijenjena – on opaža tuđu nastavu da bi pomogao kolegi, ali i da bi refleksije iskoristio u vlastitom poučavanju. Naglasak je na prepoznavanju i dijeljenju dobre prakse, a ne na traženju pogrešaka.

Prema Goslingu (2014), kolegijalni model:

- promovira recipročno učenje
- prepoznaje profesionalnu autonomiju svih strana u procesu
- temeljen je na dijalogu i razgovoru
- nije osuđujući
- usmjeren je na promjenu i razvoj profesionalne prakse
- uključuje propitivanje i istraživanje.

Kad se evaluacija i prosuđivanje uklone iz procesa opažanja otvara se prostor za razgovor jednakih partnera te, posljedično, prostor za unapređenje nastave svih sudionika u procesu.

Iskustva iz prakse

Prikazat ćemo neka iskustva visokoškolskih nastavnika prigodom posjećivanja nastave svojih kolega. Riječ je o nastavnicima uključenim u radionice „Aktivno učenje i kritičko mišljenje u visokom školstvu“ u organizaciji Foruma za slobodu odgoja. Polaznici, osim pohađanja osam jednodnevnih radionica, imaju obvezu pripremiti i provesti tri nastavne jedinice po naučenom modelu, prisustvovati nastavi nekog kolege/kolegice iz radionice te pozvati kolegu/kolegicu na svoju nastavu. Kolegijalno opažanje nastave ima zadani tijek (razgovor prije i poslije), a sudionici pišu izvještaj. Ovdje, uz suglasnost autora i Foruma za slobodu odgoja, na sljedećim stranicama prenosimo dijelove izvještaja i iskustva sudionika.

Izveštaj br. 1

Za početak nastave i evokaciju kolegica je odabrala jednostavan i brz 'točno-netočno' vodič za učenje koji se sastojao od 10 tvrdnji o genskim mutacijama. Studenti su zadatak riješili u nekoliko minuta. Evokacija je bila izvrstan uvod u središnji dio predavanja, u koji su studenti 'uplovili' vrlo znatiželjni, s obzirom da je zadatak koji su dobili bio namijenjen tome da se prisjete gradiva iz srednje škole te preispitaju svoje stavove i stavove okoline o genskim bolestima. Moram priznati da na više od pola tvrdnji ni sama nisam znala odgovor pa sam i ja nestrpljivo čekala objašnjenja u nastavku.

Nakon početnog zadatka slijedi mini-predavanje uz PowerPoint prezentaciju o dvjema vrstama genskih mutacija: (1) prema vrsti zahvaćene stanice; i (2) prema dužini zahvaćenog slijeda nukleotida. Primjećujem da je kolegica vrlo elokventna u izlaganju te prirodno postiže dobru komunikaciju sa studentima, što ovo izlaganje čini interaktivnim. Dinamičnost postiže postavljanjem pitanja različitim studentima te dodatnim potpitanjima za studente koji ne znaju odgovor na prvo postavljeno pitanje. Takav način interakcije studentima zadržava fokus i pozornost.

Na uručku studenti imaju i drugi zadatak, i to vizualnog tipa, koji služi za refleksiju, odnosno povezivanje znanja o mutacijama koje su osvijestili tijekom mini-predavanja (zadatak povezivanja mutacija i odgovarajućih posljedica). Studenti i kolegica zajednički provjeravaju rješenja uz kraću diskusiju

Posjet ovoj nastavi za mene je bilo vrlo poticajno iskustvo. Iako mi je stručna medicinska terminologija, i to na engleskom jeziku, bila doista teška za praćenje, moram pohvaliti kolegicu ne samo za izuzetno dobro vođenu nastavu, nego i za materijalno-tehničku razinu pripreme kao i veliki trud da mene pripremi na dolazak na njezinu nastavu, kako bih što bolje razumjela o čemu je riječ. Studenti su bili iznimno zainteresirani, pogotovo zato što im je evokacija (kviz točno-netočno) „zadala određene muke“ na samom početku jer su im zadane tvrdnje predstavljale izazov. U tom je smislu dinamična diskusija na kraju predavanja pokazala da je cilj sata uspješno ostvaren. S obzirom na kvalitetnu završnu diskusiju, koja bi komotno mogla trajati i više mislim da bi bilo sjajno razmisliti da se studentima zada zadatak za 'kod kuće' da dodatno istraže nešto vezano uz tvrdnje iz evokacije o kojima se diskutiralo na kraju.

Izveštaj br. 2

Predavanje je, prema smjernicama ERR okvira, započeto se Evokacijom za koju je primijenjena tehnika Grozdovi. Na samom početku, studentima su date upute za rad. Potom je na sredinu ploče kao središnji pojam napisano „Fotosinteza“. Studenti su prihvatili izazov i u narednih 5 minuta ploča je bila ispunjena oblačićima s ispisanim pojmovima kao asocijacijama na središnji pojam.

Drugi dio nastavne aktivnosti, Razumijevanje, proveden je tehnikama Oboženo predavanje održano u dva dijela u trajanju po 30 minuta i Vođeno gledanje (10 minuta). Profesorica je jasnim i razumljivim rječnikom tumačila gradivo i postavljala pitanja čija je svrha bila povezivanje ranije svladanog i aktualnog gradiva. U početku su studenti bili malo suzdržaniji, no profesorica je bila uporna u postavljanju pitanja i strpljiva u čekanju odgovora, tako da se nekolicina studenata aktivno uključila u nastavni proces. Odgovore na postavljena pitanja slušala je pažljivo i gestikulacijom i verbalno pokazivala zadovoljstvo zbog ostvarene interakcije sa studentima. Kombinacija dviju tehnika u ovom dijelu nastavne aktivnosti prema mom mišljenju je pun pogodak, jer je prelazak na Vođeno gledanje čak i kod nekolicine do tada nezainteresiranih studenata pobudilo je pažnju. Video je nekoliko puta prekidan, a od studenata se očekivalo da predvide što slijedi u nastavku gledanja te da usporede odgledanu animaciju fotosinteze s animacijom oksidacijske fosforilacije. U ovom dijelu nastavne aktivnosti ne bih ništa mijenjala, jer smatram da je izveden na potpuno adekvatan način.

Zadnji dio nastavne aktivnosti, Refleksija, proveden je tehnikama Inventura (5 minuta) i Vennov dijagram (5 minuta). U postupku Inventure studentima su postavljana ciljana pitanja kako bi se odgovorima obuhvatila prezentirana nastavna cjelina, dok se tehnika Vennovog dijagrama pokazala odličnom, jer su na vizualno interesantan i pregledan način uspoređeni životno esencijalni procesi fotosinteze i oksidativne fosforilacije.

Profesorica se zaista potrudila obogatiti i unaprijediti svoju nastavu tehnikama naučenima na radionici. Moja posjeta njezinoj nastavi rezultirala je ne samo novim idejama za uvođenje tih tehnika u moju nastavu, već i dogovoru koji je u realizaciji – u tekućoj akademskoj godini redovito ćemo se uzajamno posjećivati na predavanjima.

Izvještaj br. 3

Prije posjeta nastavi kolegica me upoznala s temom i planom predavanja te tehnikama koje namjerava upotrijebiti. Predviđeno trajanje predavanje je bilo 90 min i bilo je koncipirano prema ERR okviru. Profesorica je za Evokaciju koristila tehniku Ispremiješane rečenice (predviđeno trajanje 10 min), za Razumijevanje dva Mini predavanja (predviđeno trajanje 2x 30 min) sa kratkom pauzom između njih (5 min), a za Refleksiju Inventuru (predviđeno trajanje 15 min).

U Evokaciji korištena je tehnika Ispremiješane rečenice, pri čemu su studenti podijeljeni u parove slagali ispremiješane rečenice. Cilj bio podsjetiti studente na saznanja o tematici predavanja koja su stekli tijekom prethodnog školovanja ili iz svakodnevnog života, a bila je dobar uvod u predavanje i pobudila je interes kod studenata. Međutim, budući da je tekst bio opširan i papi na kojima su ispisani dijelovi rečenica relativno mali (tanki), ispunjavanje ovog zadatka je zahtijevalo više od predviđenih 10 i trajalo je 15 minuta.

U Razumijevanju je primijenjena tehnika dvaju Mini predavanja s petominutnom pauzom između njih. Tijekom predavanja kolegica je povremeno postavljala pitanja studentima kako bi ih potaknula na razmišljanje o sadržaju koji slušaju. Jedina primjedba na ovaj dio predavanja je da bi kolegica trebala studentima dati malo više vremena za razmišljanje i odgovaranje na postavljena pitanja. Predavanja su bila interesantna i popraćena brojnim primjerima iz života i struke i studenti su djelovali zainteresirano.

U Refleksiji je odabrana tehnika Inventure u kojoj su studenti prvo trebali korigirati svoje složene rečenice na osnovu ispredavanog sadržaja, nakon čega im je prikazan čitav tekst za usporedbu. Budući da je uvodni dio trajao dulje nego što je trebalo, za ovaj dio predavanja je ostalo manje vremena od planiranog. Osim toga duljina teksta ja dodatno otežala izvršavanje ovog zadatka, kao i činjenica da su studenti na kraju sata već bili slabije koncentrirani. Moj dojam je bio da su doživjeli taj dio nepotrebnim nakon što su odslušali predavanje i već svatko za sebe znao što su složili dobro, a što je trebalo drugačije. Mislim da bi kolegica drugi puta trebala upotrijebiti nešto kraći tekst, što bi onda riješilo problem kratkoće vremena i smanjene koncentracije studenata na kraju sata.

Meni je ovaj posjet bio koristan jer mi je omogućio da sagledam izvođenje upotrijebljenih tehnika iz pozicije studenta i da bolje pratim njihove reakcije nego kad sam u poziciji predavača koji se koncentrira na izvođenje nastave. Također mi je pružena prilika da promislim da li bih i na koji način tehnike koje je koristila kolegica mogla upotrijebiti u okviru svojih predavanja. Bilo je zanimljivo vidjeti i kakav je odnos studenata prema drugom nastavniku, koliko je opsežna komunikacija, te kakav je interes studenata za nastavu drugog nastavnika.

Iskustva u opažanju nastave mogu biti pozitivna, ali i negativna. Šurbek Bagarić (2019), uz rezultate opažanja, navodi i komentare nastavnika Obrtničke škole Požega koji u gotovo 80% slučajeva smatraju da je kolegijalno opažanje korisno i dobro.

Navedeni pozitivni komentari su:

- smatram to korisnim i „osvježavajućim“, ali dodatna papirologija ga opterećuje
- zanimljivo je promatrati nepoznate sadržaje i biti u ulozi učenika
- inspirativno je vidjeti nove metode i pristupe poučavanja

Neki komentari su kritičniji:

- korisno u slučaju kada se opaža sat nastavnika koji želi/ ima volju pokazati svoj sat drugim kolegama, odnosno kada se nastavnikov sat opaža „bez prisile“ i kolega i promatranog nastavnika. U protivnom, opažanje uzrokuje stres, nelagodu, pa čak i svađu među kolegama
- ne znam da će baš puno pomoći jer taj sat može biti namjerno „isfriziran“ da sve „štima“

Navedeni su i negativni komentari:

- trenutno kolegijalno opažanje smatram nečime što nas opterećuje i stvara napetu (negativnu) atmosferu u kolektivu
- želim reći da se na kolegijalnom opažanju osjećam vrlo neugodno jer se ne smatram kompetentnom analizirati rad (metode) svoga/svoje kolege/kolegice, pogotovo ako se radi o struci o kojoj ne znam ništa. Također smatram, vidim i čujem, konkretno u zbornici, da je takvo opažanje izvor nesuglasica između kolega, koje onda narušavaju čitavu atmosferu i daljnju suradnju među njima. Mislim da je bolje, ako ga moramo primjenjivati, opažanje ograničiti na aktive, gdje članovi razumiju sadržaj na koji se primjenjuju određene metode i tako ih lakše analiziraju.

Iz navedenih komentara vidljivo je da mnogi nastavnici entuzijastično sudjeluju u kolegijalnom opažanju nastave i vide ga kao prigodu da im kolege kojima vjeruju pruže povratnu informaciju o njihovoj nastavnoj praksi. No, neki sveučilišni nastavnici nisu voljni uključiti se u ovaj proces. Prema Spenceru (2014), mnogo je razloga za ovaj nedosta-

tak motivacije, a oni uglavnom proizlaze iz činjenice da je poučavanje vještina za koju mnogi sveučilišni nastavnici nisu bili educirani, već najčešće poučavaju onako kako su ih poučavali njihovi nastavnici dok su studirali. Nedostatak entuzijazma može proizlaziti i iz percepcije kolegijalnog opažanja nastave kao administrativne inicijative uprave institucije koja samo oduzima vrijeme nastavnicima i pretvara se u aktivnost međusobnog „tapšanja po leđima“, nešto što treba odraditi i što nema neku smislenu svrhu.

Kolegijalno opažanje nastave može biti i neugodno iskustvo, stresna situacija koja nastavnike čini nervoznima i osjetljivima. Međutim, istraživanje na Sveučilištu North Carolina pokazalo je da ni opažači niti opažane osobe ne moraju doživljavati ovaj proces stresnim – ključnim su se pokazale dobra komunikacija i jasna očekivanja (Kohut i sur., 2007). Primarna svrha kolegijalnog opažanja nastave je pružiti povratnu informaciju sveučilišnim nastavnicima kako bi oni mogli reflektivno razmotriti svoju nastavničku praksu i uvoditi promjene ne bi li kontinuirano napredovali. Kako bi se izbjegli negativni, a postigli pozitivni učinci, važno je dobro educirati i pripremiti nastavnike te imati jasne smjernice za provedbu opažanja i davanje povratnih informacija kolegama.

Većina kritičkih primjedbi kolegijalnom opažanju nastave može se izbjeći pažljivom organizacijom, jasnom strukturom i razvojnim pristupom. Visokoškolski nastavnici će ga lakše prihvatiti i bit će motiviraniji u njemu sudjelovati ako se provodi u neosuđujućoj atmosferi, ako se provodi redovito u godišnjim ili dvogodišnjim ciklusima, ako odsjeci ili zavodi osmisle odgovarajući način provedbe i brinu o njegovoj primjeni, ako institucija pruža prigode za trening vještina potrebnih za konstruktivno kolegijalno opažanje nastave te ako postoji institucionalna podrška i poticaj koji pokazuje kako je sudjelovanje u ovoj aktivnosti vrijedno i cijenjeno (Lomas i Nicholls, 2005).